

AUGUSTINUS'UN DEVLETİ İLAHÎ Mİ BEŞERÎ Mİ?: TANRI DEVLETİ (DE CIVITATE DEI) ÜZERİNDEN ELEŞTİREL BİR OKUMA DENEMESİ

Ferhat AKDEMİR*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 08 Kasım 2023, **Kabul Tarihi:** 24 Mart 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2024, **Atf:** Akdemir, Ferhat. "Augustinus'un Devleti İlahî mi Beşerî mi?: Tanrı Devleti (De Civitate Dei) Üzerinden Eleştirel Bir Okuma Denemesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/1 (Mart 2024): 305-331.

DOI: 10.33415/daad.1387756

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 08 November 2023, **Accepted:** 24 March 2024, **Published:** 31 March 2024, **Cite as:** Akdemir, Ferhat. "Is the State of Augustine Secular or Theocratic?: A Critical Reading Essay on City of God (*De civitate Dei*)". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/1 (March 2024): 305-331.

DOI: 10.33415/daad.1387756

Öz

Augustinus erken dönem Hıristiyan düşüncesinin en özgün teolog-filozoflarından ve Hıristiyan ortodoksisinin kurucu isimlerinden birisidir. Onun felsefe tarihindeki özgünlüğü hem kendisinden önceki kilise babalarından hem de Platon ve Yeni Platoncu felsefeden yola çıkarak felsefe ile Hıristiyanlık arasında güçlü ve tutarlı bir sentez oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu sentezleme çabasında Augustinus'un felsefe ve özgür düşünce karşısında dine ve inanca öncelik tanıdığı, hatta din karşısında felsefeyi araçsallaştırdığı ve bu yolla dinsel bir idealizm kurduğu ifade edilir. Bu doğrudur; ancak mesele siyasete geldiğinde farklı

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ferhatakdemir@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8875-8884> / Assoc. Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, ferhatakdemir@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8875-8884>.

laşmaktadır. Her ne kadar savunuculuğunu yaptığı dinsel idealizmi gereğince, iki önemli başyapıtından birisi olan *De Civitate De (City of God)* adlı eserinde geliştirdiği görüşlerde onun devlet karşısında kiliseye öncelik tanıdığı ve teokratik devlet tasarımının temellerini attığı hem felsefi literatürde hem popüler kültürde sıklıkla ifade edilse de bu, gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Eser bir bütün olarak incelendiğinde Augustinus'un *Yeryüzü Devleti* ve *Tanrı Devleti* şeklindeki ayrımı kavramsal düzeyde kullandığı ve devleti beşerî temellerde yapılandırmak suretiyle din-dışı bir siyasal sistem önerdiği anlaşılmaktadır. Bu makalede bu iddianın temellendirilmesi ve Augustinus'un, -genel kanının aksine- dinsel bir devlet tasarımının savunuculuğunu yapmadığının gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Augustinus, Ortaçağ, Teokrasi, Sekülerizm.

**Is the State of Augustine Secular or Theocratic?:
A Critical Reading Essay on City of God (*De civitate Dei*)**

Extended Abstract

Augustine is one of the most authentic theologian-philosophers of early Christian thought and a foundational figure in Christian Orthodoxy. His originality in the history of philosophy stems from his effort to create a strong and consistent synthesis between philosophy and Christianity, drawing inspiration from both the church fathers before him and the philosophies of Plato and the New Platonists.

It is stated in this synthesis that he prioritized religion and faith over philosophy and free thought, even instrumentalizing philosophy over religion, thus establishing religious idealism. This is true because his religious belief and the specific idea of God that he builds on this belief always come across as decisive in ontology, epistemology, and axiology, which are the main areas of philosophy. For instance, when examining his ontology, we observe that, contrary to the emanation of the Neo-Platonist theory, he prefers creation from ex nihilo. According to him, the entire world of existence was created by God, who possesses absolute power, knowledge, and will, is eternal, and has a personality separate from all creatures. Additionally, our philosopher suggests that existence is a compound structure consisting of matter and form, with an ontological hierarchy in the realm of existence. Forms become more perfect as they approach God and resemble Him and less ideal as they move away from Him and approach matter. According to Augustine, man is most capable of resembling and perfecting God due to his rational faculty. However, despite God creating man as an intelligent being and in His image, Augustine introduces Christian dogmas, emphasizing that man is a "fallen" being. Exiled to earth because of the original sin committed by his ancestors, Adam and Eve, man's nature is corrupted, and his soul is polluted. As a result, accessing the knowledge of truth in this world or achieving salvation in the next world is deemed impossible without the grace of God.

A similar situation applies to Augustine's epistemology. In his epistemic system, Augustine discusses various acts of knowledge and types resulting from human intellectual effort, including corporeal and *intellectual knowledge*. However, these alone cannot guide a person to the knowledge of the truth. To achieve this, the

human mind and soul must be illuminated by the light of God. In other words, divine light or enlightenment is necessary to attain knowledge of reality.

Our philosopher's understanding of morality is shaped within a similar framework. For him, God is the source of values, being, and knowledge. Since we cannot discern what is good, beautiful, and true due to our sinful nature, we can only understand them by referencing God. All values, especially our moral judgments, can be justified concerning God. Augustine's entire philosophy is based on God as an active agent, building upon a religious idealism through this divine foundation. According to this idealism, politics should also be based on God and legitimized through God. However, when it comes to politics, Augustine compromises this idealism and lays the foundations of political realism. Some argue that Augustine prioritized the church over the state, establishing the groundwork for a theocratic state design and remaining committed to his religious idealism through the views presented in *City of God*, one of his two essential masterpieces. However, in our opinion, this is not entirely true. Augustine conceptualizes the difference between the City of Earthly and the City of God in his book. Yet, in the final analysis, this distinction remains conceptual and does not correspond to any socio-political reality. His City of God represents the kingdom of God, established only after death, making it an eschatological design. The state that must be obeyed and adhered to in this world is the earthly state. Even in the worldly state, rulers derive their authority from God, aiming to establish God's will on earth. God's purpose in this world is the manifestation of justice, and although states may have different perceptions of justice, they seek to establish and manifest justice in this world. Therefore, every Christian, desiring to live according to their beliefs in this world and achieve salvation in the next, must obey the state to which they are bound as citizens. Even if earthly states deviate from their aims of establishing justice and begin to commit injustice, citizens must still adhere to this necessity. The exception to this necessity arises when the state directly forces its citizens to rebel against God. In such cases, citizens should choose to obey God's commands, voluntarily consenting to the punishment applied by the state. Consequently, obedience to the state is essential in all cases, except in cases of violating God's commandments, and rebellion, even in the form of civil disobedience, is not a legitimate right.

As evident from the preceding explanations, it can be stated that Augustine promotes a religious idealism, placing Christianity at the core of his overall philosophy. Building upon the insights shared earlier, Augustine's advocacy of religious idealism is apparent in his ontology, epistemology, and ethics. However, a distinct scenario unfolds in the realm of politics. In political matters, it is noteworthy that he significantly deviated from his idealistic stance, embracing political realism. In this context, he endeavored to morally and religiously justify a non-religious political system.

Keywords: Philosophy of Religion, Political Philosophy, Augustine, Medieval, Theocracy, Secularism.

Giriş

Aurelius Augustinus (M.S. 354-430) erken dönem Hıristiyan düşüncesinin en ilginç ve en özgün teolog-filozoflarından birisidir. Bazen “Hippolu Augustinus” bazen “Saint Augustinus” diye anılan filozofun düşünce tarihindeki önemi birçok felsefe tarihçisi tarafından ifade edildiği üzere hem kendisinden önceki kilise babalarından hem de Platon ve Yeni Platoncu felsefeden yola çıkarak felsefe ile Hıristiyanlık arasında güçlü ve tutarlı bir sentez oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar John Rist onun felsefesini bir kitabına da isim olduğu şekliyle, “*vaftiz edilmiş Eski Yunan felsefesi*”¹ şeklinde niteleyerek eleştirse de, bu çok doğru gözükmemektedir. Çünkü felsefesine bir bütün olarak bakıldığında görülen şey felsefenin dinselleşmesinden çok dinin (Hıristiyanlığın) felsefleşmesidir.² Belki de bu nedenle, W. T. Jones’un Augustinus için kullandığı “*Platon, Aristoteles ve Demokritos ile aynı geleneğe mensup*” ve “*güçlü metafizik ilgilere sahip bir filozof*”³ tanımlaması doğruya daha yakındır. Hatta Augustinus’un Antik Yunan ve Roma felsefesi ile Batı Avrupa Hıristiyan kültürü arasında –sisteminde her ne kadar ikincisine öncelik ve üstünlük verse de– özgün bir ilişki kurduğu için genellikle Ortaçağ Hıristiyan felsefesinin *kurucusu* ve devamındaki yol haritasının *belirleyicisi* olduğu kabul edilir.⁴ Daha da ötede kimi düşünürler, Augustinus’un *Tanrı Devleti* isimli çalışmasında yaptığı tahlil ve tasvirlerin modern uygarlığın sekülerleştirilmiş bir versiyonu olduğunu⁵ ve dolayısıyla onun modern Batı medeniyetinin temellerini atan isimlerden birisi olarak kabul edilmesi gerektiğini söylerler.⁶

¹ John Rist, *Augustine: Ancient Thought Baptized* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

² Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 5/350.

³ W. T. Jones, *Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi*, çev. Hakkı Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006), 2/135.

⁴ Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, çev. L.E.M. Lynch (New York: Vintage Books, 1967), 37.

⁵ John von Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World* (Columbia and London: University of Missouri Press, 2001), 2.

⁶ Emmet Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 13.

İlginç bir yaşam öyküsü olan ve düşüncelerinde devrimsel değişim ve dönüşümler yaşayan Augustinus,⁷ belki de yaşadığı bu dönüşsel değişim ve dönüşümler nedeniyle farklı alanlarda değişik fikirleri dillendirdiği ölümsüz eserler kaleme almıştır. Bu makalede onun genelde devlet felsefesine, özelde ise din-siyaset ilişkisine dair görüşleri “*Hıristiyan siyaset görüşünü ilk ayrıntılı açıklama teşebbüsü*”⁸ olarak nitelenen *Tanrı Devleti* (De civitate Dei/City of God) isimli meşhur eseri bağlamında incelenecektir. Augustinus’un bu eserinde dile getirdiği görüşleri genellikle Ortaçağlar boyunca dinin devlete üstünlüğünün ve siyasetin dine tabi olmasının bir gerekçesi olarak yorumlanmış ve böylece teokratik devlet tasarımı savunanlar ilhamını büyük ölçüde Augustinus’tan almışlardır.⁹ Öyle ki Kennedy’e göre, Augustinus *Tanrı Devleti*’ne yaptığı net vurguyla siyasal iktidarın yerine dinsel iktidarı ikâme etmiş ve böylece M.S. 5. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın bin yıllık siyasal yol haritasını belirlemiştir.¹⁰ Heyking’e göre ise, Augustinus’un yazılarının tarihsel süreç içerisinde, baskıcı siyasi yönetim biçimlerini, hoşgörüden yoksun teolojiyi ve hatta engizisyonu haklı çıkartmak için kullanılmıştır.¹¹ Görüş ve düşünceleri tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde yorumlanmış ve genellikle dinsel devlet tasarımlarını temellendirmek için kullanılmış olsa da, Augustinus’un böylesi bir şeyi doğrudan amaçlamış olduğu tartışmalıdır. Augustinus’un, dinin siyaset üzerindeki otoritesini gerekçelendirmek yerine, dinle siyaset arasında,

⁷ 354 yılında bugün Cezayir’in doğu sınırında bulunan Roma eyaleti Numidia’nın küçük bir kentinde, (Tagaste), pagan inançlarına sahip bir babadan ve dindar bir Hıristiyan anneden dünyaya gelen Augustinus çocukluk döneminde annesi tarafından Hıristiyanlığı öğrenmesi için Katolik Kilisesine kaydettirilmiştir. 370 yılında retorik eğitimi almak için Kartaca’ya gider ve 383 yılında bir retorik öğretmeni olarak Roma’ya geçer. Roma’da bulunduğu süre zarfında evrenin iyi ve kötü ruhların kontrolünde olduğunu ileri süren Manihaizm’den etkilenir. Milano’ya geçtiğinde ise, Manihaizm’den vazgeçerek Yeni Platoncu görüşleri benimser. Coşkun geçen gençlik yaşamının sonunda, sırasıyla Manihaizm, kuşkuculuk ve Yeni Platonculuğun etkilerinde kalan Augustinus nihayetinde Milano Piskoposu Ambrosius’un etkisiyle Hıristiyan olmaya karar verir ve Hıristiyanlığı benimsedikten sonra Kuzey Afrika’da bulunan Hippo Regius kentinin piskoposluğuna atanır. Ömrünün sonuna kadar burada kalan Augustinus, bütün yaşamını inanmayanlara karşı Hıristiyanlığı savunmaya adanır. Geniş bilgi için bkz. Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, 11-25.

⁸ Larry Arnhart, *Platon’dan Rawls’a Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Ahmet Kemal Bayram (Ankara: Adres Yayınları, 2017), 75.

⁹ John Bowle, *Western Political Thought* (New York: University Paperback, 1961), 132; J. S. McClelland, *The History of Western Political Thought* (New York: Routledge, 2005), 109; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 156.

¹⁰ Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 20.

¹¹ Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 2.

siyasi otoritenin bağımsızlığını koruyan daha incelikli bir yorumunu yaptığı da söylenebilir.¹² Her ne kadar eserinde *Tanrı Devleti* ve *Yeryüzü Devleti* şeklinde ikili bir ayırmaya gitse ve bunları birbirinin karşısında konumlandırarak tercihini *Tanrı Devleti*'nden yana kullansa da, çalışmanın ilerleyen sayfalarında gerekçeleriyle gösterilmeye çalışılacağı üzere bu ayırlama dinsel devlet tasarımı temellendirmek için hem yersiz hem de yetersizdir. *Tanrı Devleti* ve *Yeryüzü Devleti* şeklindeki bir ayırlama Augustinus'un literatüründe herhangi bir sosyo-politik gerçekliğe tekabül etmeyen kavramsal ve mecazi bir ayırmadır.¹³ Ona göre *Tanrı Devleti* ancak öte dünyada Tanrı'nın inayetiyle mümkün olabilecek uhrevî bir tasarımdır. Bu dünyada uyulması ve itaat edilmesi gereken *Yeryüzü Devleti* ve onun yöneticileridir. Böylesi bir iddia üzerine kurulan bu makalede Augustinus'un devlet tasarımına dair sağlıklı tahliller yapabilmek ve doğru çıkarımlarda bulunabilmek için öncelikle onun genel felsefesinin ve felsefi projesinin bilinmesi gerekmektedir; çünkü her felsefi sistemde ve belli bir sistem peşinde koşan her düşünürde varlık, bilgi ve değer birbirinden ayrı ve bağımsız alanlar olmayıp iç içe geçmiş bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Dolayısıyla Augustinus'un devlet tasarımına dair düşüncelerinin de genel felsefi sistemi içerisinde ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

310| db

Augustinus'un Genel Felsefi Tasarımı

Augustinus, "*inanabilmek için anla, anlayabilmek için inan*" şeklindeki mottosundan da anlaşılacağı üzere, felsefeyi bağımsız bir disiplin olarak görmeyip onu Hıristiyanlığın akla uygun içeriğini kavrayabilmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu açıdan onun felsefesinin merkezini Hıristiyanlığın ve Hıristiyanlığa dönüş sürecinde (ihtida) edindiği dinî tecrübelerin oluşturduğu söylenebilir. Belki de bu nedenle Gilson, onun felsefesini özünde bir "ihtida metafiziği" olarak isimlendirmektedir.¹⁴ Bu metafiziğin merkezini de Hıristiyanlık ve onun nihâi gerçeklik olarak takdim ettiği Tanrı inancı oluşturmaktadır. Hatta, Jones'un saptamasıyla, Platon ve Demokritos nihâi gerçekliği ifade etmek için form ve atom gibi nispeten nötr ya da iyi gibi ahlakî içerikli bir terim kullanmalarına rağmen Augustinus tamamen dinsel bir terim kullanmaktadır: Tan-

¹² Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 1.

¹³ Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 34.

¹⁴ Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öcal (Ankara: Açılım Kitap, 2005), 133.

rı.¹⁵ Bu Tanrı, her ne kadar Yeni Platonculuğun Bir'i ile Hıristiyanlığın *teslisine* dayalı bir sentez olsa da, son tahlilde Hıristiyan dogmalarıyla bezeli, salt inanca dayalı bir kabuldür. Çünkü Augustinus'a göre Kelamın bedenleşmesi, İsa'nın hayatı ve ölümü gibi dogmalar anlaşılmadan Hıristiyan tanrısının ve imanın anlaşılması mümkün değildir. Onlar, Hıristiyan imanının özünü ve Hıristiyan tanrısının ayırt edici özelliklerini oluşturmaktadır.¹⁶ Bu açıdan ele alındığında bir yandan Platon ve Yeni-Platoncuların görüşleri dolayımında ama daha çok Hıristiyanlığın genel kabulleri çerçevesinde şekillenen Tanrı inancı Augustinus'un sisteminin merkezi ve kurucu ögesidir. Öyle ki bu iman felsefenin temel problem alanları olan varlık, bilgi ve değere ilişkin görüşlerinin de ana çerçevesini oluşturmaktadır. A. Arslan ifadesiyle Augustinus için Tanrı "gerçeklik olarak *şeylerin varlığının*, Akıl veya Kelam olarak *şeylerin hakikatinin* ve kendinde İyi veya en yüksek İyi olarak *şeylerdeki iyiliğin kaynağıdır*."¹⁷

Augustinus'un genel felsefi sistemini daha iyi kavrayabilmek ve bu sistem içerisinde Tanrı'nın konumunu ve işlevini doğru anlayabilmek için onun varlık, bilgi, değer kaynağı ve mahiyeti konusundaki görüşlerine ve bu alanlardaki görüşlerinin Tanrı inancı ile olan ilişkisine değinmek gerekmektedir. Tanrı'nın yoktan yaratımı olan ve, madde ve formdan oluşan varlık âleminde Augustinus'a göre ontolojik bir hiyerarşi söz konusudur. Bu hiyerarşide en üstte salt form olan Tanrı, en altta ise şekilsiz (formsuz) madde bulunmaktadır. Diğer varlıklar ise bunların arasında konumlanmaktadır.¹⁸ Bu ontolojik hiyerarşi aynı zamanda bir değer hiyerarşisidir; çünkü herhangi bir formun hiyerarşik düzende nerede bulunduğu onun etkinliğini ve ereğini de belirlemektedir. *İtiraf*lar'ında geçen, "*bunlar senden farklılaştıkları oranda buldukları seviyeye, sana benzedikleri oranda da daha üst seviyeye daha uygun düşüyorlar*"¹⁹ şeklindeki ifadesinden de açıkça anlaşılacağı üzere hiyerarşideki formlar Tanrı'ya yaklaştıkça ve ona benzedikçe yetkinleşmekte, ondan uzaklaştıkça ve maddeye yaklaştıkça yetkinlikten uzaklaş-

¹⁵ Jones, *Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi*, 2/135.

¹⁶ Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 3.

¹⁷ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 5/386.

¹⁸ Augustine, *The Literal Meaning of Genesis*, çev. J.H. Taylor (New York: Newman Press, 1982), 6.14.25; Aurelius Augustinus, *İstencin Özgür Tercih Üzerine*, çev. Metin Topuz (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 62. Geniş bilgi için bkz. Scott MacDonald, "The Divine Nature", *The Cambridge Companion to Augustine*, ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 71-90.

¹⁹ Augustinus, *İtiraf*lar, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2010), 214.

maktadır. Varlık hiyerarşisinden de çıkarsanacağı üzere insan maddî olanla ruhsal olanın tam ortasında yer almaktadır ve bedensel özellikleriyle madenlere; büyüme, beslenme ve üreme özellikleriyle bitkilere; duyuşsal özellikleriyle de hayvanlara benzemektedir. Ancak aklıyla onlardan ayrılmakta, meleklere yaklaşmaktadır.²⁰ Bu nedenle filozofumuza göre, insanın ayırt edici özelliği akıldır. Ne var ki burada işin içine Hıristiyan dogmalarını sokan Augustinus'a göre Tanrı her ne kadar insanı akıllı bir varlık olarak ve kendi sûretinde (*in his imagine*) yaratmışsa da²¹ o “düşmüş” bir varlıktır.²² Atası olan Âdem ve Havva'nın işlemiş olduğu ilk günah nedeniyle yeryüzüne sürgün edilmiş, bu günah nedeniyle doğası bozulmuş, ruhu kirlenmiştir. Augustinus'a göre, “Yeni doğan bir bebeğin bile sadece narin bedeni masumdur, ama ruhu değil”dir.²³ İşlenen bu ilk günah nedeniyle insan artık “ölümlü, cahil [ve] bedene tutkun”²⁴ olmuştur. Haliyle onun salt aklî yetilerini kullanarak bu dünyada gerçekliğin bilgisine, öte dünyada da kurtuluşa erişmesi olanaklı değildir. Hakikatin bilgisine ulaşmak da kurtuluşa erişmek de ancak Tanrı'nın inâyetiyle mümkündür.

312 | db

Bu ontolojik ve antropolojik tasavvurun Augustinus'un epistemolojik tasarımı üzerinde de etkisi vardır. Augustinus, bilgi meselesini bağımsız bir felsefi sorun olarak ele almamıştır. Onda, sorun epistemolojik olmaktan çok teolojiktir. Bu da onun kendi içindeki tutarlılığının bir gereğidir. Augustinus'un felsefeyi *dinin hizmetine koşulmuş bir teoloji* olarak gördüğü ve ona din karşısında araçsal bir işlev yüklediği dikkate alınacak olursa bu mevzu daha iyi anlaşılabilir. Tanrı'yla hakikati özdeşleştirmesi ve bilme faaliyetini Tanrı'ya

²⁰ Augustinus, *İstencin Özgür Tercih Üzerine*, 62.

²¹ Augustine, *The City of God against the Pagans*, ed. & çev. R. W. Dyson (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), XVI, 6, 705. Referansta *City of God*'ın orjinaline sadık kalınarak, sırasıyla kitap, bölüm ve sayfa numarası şeklinde verilmiştir. Ayrıca söz konusu eserin dilimize üç farklı ve kısmi çevirisi de mevcuttur. Bunlar: 1. Aurelius Augustinus, “Tanrı Devleti'nden Seçme Parçalar”, çev. Mete Tunçay, *Bati'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*, ed. Mete Tunçay (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 367-390. 2. Aurelius Augustinus, *Tanrı Devleti: Seçmeler*, çev. Öncel Sencerhan (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2021a). 3. Aurelius Augustinus, *Tanrı Şehri*, ed. Kadir Canatan (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021b). Çalışmamızda, çeviriler de kontrol edilmek suretiyle atıflar metnin orjinaline verilmiştir.

²² Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XXI, böl.15, 1074.

²³ Augustinus, *İtiraflar*, 35.

²⁴ Augustinus, *İstencin Özgür Tercih Üzerine*, 155.

ulaşma çabasına indirgemesi²⁵ nedeniyle Augustinus'a göre, nasıl ki Tanrı her türlü değişimden muaf, ezeli ve ebedi hakikatse, bu hakikatin ifadesi olan bilgi de aynı şekilde mutlak ve tümel olmalı ve amaç da bu bilgiye erişmek olmalıdır. *Duyusal bilgi, zihinsel bilgi ve ruhsal bilgi* şeklinde üç tür bilgiden söz eden Augustinus'a göre, bu bilgilerin hiç birisi insanı hakikatin bilgisine eriştirmez. Her ne kadar *ruhsal bilgi*, evrensel ilkelerle dolaylı olarak temasa geçme ve onları doğrudan temâşâ etme imkanı sunsa da, insanın sonlu, sınırlı ve olumsal bir varlık olduğu dikkate alındığında, onun bu bilgi aracılığıyla evrensel ve mutlak hakikatlerle nasıl temasa gireceği ve onları nasıl doğrudan temâşâ edeceği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶ İşte bu noktada devreye, adına felsefi literatürde "aydınlanma öğretisi" denilen bir çözüm önerisini sokan Augustinus'a göre hakikatin bilgisine erişmek isteyen Tanrı'nın sesine kulak vermeli, zihnini tanrısal ışıkla aydınlatmalıdır.²⁷ Luscombe'nin metaforunda olduğu gibi tanrısal ışık Augustinus'a göre, aynı güneş ışığı gibidir. Nasıl ki güneş ışığı dünyayı aydınlatarak oradaki şeylerin görülmesini olanaklı kılıyorsa, aynı şekilde tanrısal ışık da zihni aydınlatarak bellekte saklı duran tümel hakikatlerin akıl gözüyle görülmesini olanaklı kılmaktadır.²⁸ Sonuç olarak, her ne kadar bilme edimi insan zihni ile dış dünya arasında kurulan entelektüel bir ilişki olsa da Augustinus bilgiyi böylesi bir dar çerçevede ele almamakta ve bu edimde Tanrı'yı aktif bir fâil olarak devreye sokmaktadır. Ona göre insan mutlak hakikatin bilgisine ancak Tanrı sayesinde erişebilir.

Augustinus'un ahlak anlayışı da yukarıda betimlediğimiz felsefi antropolojisi ve epistemolojisi çerçevesinde şekillenmektedir. İnsanların mutluluktan ne anladıkları ve ona nasıl erişebilecekleri konusundaki düşünceleri farklılıklar arz etse de, ona göre insanın bu dünyadaki nihâi ereği mutluluğa erişmektir.²⁹ Bu ise ancak mutlak

²⁵ Cemal Güzel, "Aurelius Augustinus'un Varlık ve Bilgi Kavramları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2002), 144.

²⁶ Gareth B. Matthews, "Knowledge and Illumination", *The Cambridge Companion to Augustine*, ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 175-180.

²⁷ Matthews, "Knowledge and Illumination", 181.

²⁸ Akt. Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi* (Bursa: Asa Yayıncılık, 2001), 57.

²⁹ Tüm insanların nihâi amacının mutluluk olduğunu söyleyen Augustinus, insanların mutluluktan anladıkları ya da onları mutlu eden şeylerin birbirinden oldukça farklı, hatta zıt şeyler olduğunu verdiği şu örnekle göstermeye çalışır: "İki kişi bulup sorun bakalım, askerlik yapmak isteyip istemediklerini; muhtemelen biri istediğini söyleyecek-

hakikatin bilgisi ile olanaklıdır. Augustinus'u hem ardıllarından hem de çağdaşlarından ayırt eden özelliğin bu mutluluğun ne olduğu ve ona nasıl erişilebileceği sorusuna verdiği yanıtta yattığı söylenebilir. Mutluluk Tanrı'yla bir ve beraber olmaktır ve bu da ancak öte dünyada ulaşılabilecek bir idealdir.³⁰ Bir başka deyişle mutluluk, Augustinus'a göre, bu dünyadaki erdemli yaşam karşısında öbür dünyada verilecek olan bir ödüldür.³¹ Doğrusu Augustinus, dünyevî mutluluğu kategorik olarak reddetmemektedir; sadece onun sonlu ve sınırlı, geçici ve yanıltıcı olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla amaçlanması ve hayatımızın nihâi ereği olarak konumlandırılması gereken mutluluk öte dünyada Tanrı'yla erişilebilecek olan tinsel mutluluktur. Kendi sözleriyle ifade edilirse "*kalbimiz sende [Tanrı'da] ebedî istirahat çekilene kadar huzur bulmayacak*"tır³² ve ancak "*Tanrı'ya sahip olanlar mutlu [olacaktır].*"³³

Augustinus'un genel felsefesi değerlendirildiğinde, felsefi sisteminin temelinde aktif bir fâil olarak Tanrı'nın bulunduğu, bu tanrı üzerinden dinsel bir idealizm inşa ettiği ve gerek ontolojisinde gerek antropolojisinde gerekse epistemolojisinde ve etiğinde ortaya çıkan şeyin bu dinsel idealizm olduğu söylenebilir. Ona göre, her şeyin yoktan yaratıcısı, düzenleyicisi ve mahlukâtın sahibi olan Tanrı, nasıl ki mükemmel olması gereğince ontolojik hiyerarşinin en üstünde bulunuyorsa aynı şekilde epistemik ve etik tasarımların da merkezinde bulunmaktadır. Dolayısıyla doğru-yanlış, iyi-kötü ve güzel-çirkin gibi bütün değer yargıları ancak Tanrı'ya referansla temellendirilebilir ve bilinebilir. Haliyle bu düşüncenin mantıksal olarak ileteceği sonuç, insanların nasıl yaşamaları gerektiğine dair değer ve normlar tayin eden ve onları icrâ eden devletin de doğrudan Tanrı'ya ve dinsel bildirimlere dayanması gerektiğidir. Ne var ki Augustinus'un genel felsefesine hâkim olan bu dinsel idealizmin aksine, siyaset söz konusu olduğunda bu idealizminden büyük öl-

tir, diğeri istemediğini. Ama mutlu olmak isteyip istemediklerini sorun yine aynı kişilere, ikisi birden, anında, hiç tereddütsüz mutlu olmak istediklerini söyleyecektir. Zaten birinin askerlik yapmak istemesinin, diğerin de istemesinin nedeni mutlu olmaktan başka bir şey değil." Augustinus, *İtiraflar*, 321.

³⁰ Augustinus, *İtiraflar*, 321, 322; Augustinus, *Mutlu Yaşam Üzerine*, çev. Fırat Çelebi (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 53-55.

³¹ Bonnie Kent, "Augustine's Ethics", *The Cambridge Companion to Augustine*, ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 205.

³² Augustinus, *İtiraflar*, 25.

³³ Augustinus, *Mutlu Yaşam Üzerine*, 53.

çüde taviz verdiğini ama dinsel inançlarını da bütünüyle terk etmeyerek politik bir realizmin savunuculuğunu yaptığı ifade edilebilir.

Augustinus'un Devlet Tasarımı: Tanrı Devleti

Augustinus devlet ve siyasetle ilgili görüşlerini büyük ölçüde, iki önemli başyapıtından birisi olan ve etkileri erken dönem Rönesans'ına değin hissedilen *Tanrı Devleti* isimli çalışmasında ortaya koymuştur. Bir Orta Çağ filozofu olması münasebetiyle Augustinus'ta ahlak ve siyaset birbirinden bağımsız alanlar değil, aksine onlar bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Onun sisteminde siyaset büyük ölçüde ahlakî bir yaşamı olanaklı kılan bir araç olarak konumlandırılmıştır. Ahlakın dinle ve Tanrı inancıyla olan ilişkisi dik-kate alındığında, Augustinus'un siyaseti ahlakın altında konumlandırılmakla yetinmeyip, ona dinsel bir nitelik atfettiği de görülmektedir. Şöyle ki Augustinus Antik dönemde mutluluğu bu dünyada arayan [dünyevî/seküler] devlet tasarımının karşısına mutluluğun öte dünyada bulunabileceğini savunan [uhrevî/teolojik] devlet tasarımını koymakta ve böylece siyasal felsefesine dinsel bir mahiyet de kazandırmaktadır. Bu açıdan siyasetle din arasında kurmuş/görmüş olduğu nev-i şahsına münhasır ilişki nedeniyle onun siyasal düşünceler tarihinde özel bir yerde durduğu ve tarihsel süreçte siyaseti dine dayandırmaya çalışan düşüncelerin –kendisi bunu doğrudan amaçlamasa da- ilhamını büyük ölçüde Augustinus'tan aldığı ifade edilebilir.

Bilindiği üzere Augustinus *Tanrı Devleti*'ni tarihi bir olay nedeniyle kaleme almıştır. Eserin yazıldığı dönemde Roma İmparatorluğu uzun zamandan sonra ilk kez bir Cermen kabilesi olan Gotlar tarafından işgal edilerek yağmalanmıştı. O dönemde dünya üzerinde çok büyük etki yaratan bu olay özellikle Roma'da Hıristiyanlık karşıtı bir akımın oluşmasına yol açmış ve Eski Roma tanrılarının terk edilip yerine Hıristiyanlığın benimsenmesi bu felaketin nedeni olarak gösterilmeye çalışılmıştır. İşte Augustinus *Tanrı Devleti*'ni Hıristiyanlık için tehlike oluşturan bu olumsuz akımı önlemek amacıyla kaleme almıştır. Bu durumu eserinin hemen girişinde şöyle ifade etmektedir: "... bu sefil dünyayı perişan eden bütün savaşlardan ve özellikle de Roma şehrinin barbarlar tarafından yağmalanmasından Hıristiyan dinini sorumlu tutanların bu düşüncesine bir meydan okumaktı niyetim."³⁴ Bu şekilde tarihsel bir perspektiften ve

³⁴ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. II, böl. 2, 52.

dinsel saiklerle yazılmış olan kitap, süreç içerisinde yazılış amacının sınırlarını aşarak, genellikle insan-evren, birey-devlet, devlet-kilise ilişkilerini araştıran ölümsüz bir başyapıt haline gelmiştir.³⁵ Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki, söz konusu eser, devletin kaynağına ve kökenine, yöneticinin ve yönetilenlerin hak, yetki ve sorumluluklarına dair kaleme alınmış; kısacası doğrudan siyasal sorunlarla ilgilenen salt politik bir metin değildir. Bu münasebetle her ne kadar Augustinus iman akıl ve din siyaset ilişkisiyle yakından ilgilense de, söz konusu eserde kilise ile devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair özel ve özgün bir görüş geliştirme çabasında olduğu da söylenemez.³⁶ Teknik anlamda bir siyaset filozofu olmayan Augustinus'un bu eserinde amaçladığı şey, Weithman'ın da haklı olarak işaret ettiği gibi bir siyaset felsefesi yapmaktan çok siyasal kanaatlerini de ihtiva eden bir tarih felsefesi, hatta bir tarih teolojisi yapmaktır.³⁷ Bir başka deyişle bu kitapta yapılanın seküler tarihçilikten çok, Hıristiyanlığa özgü bir tarih felsefesi olduğu, Arslan'ın ifadesiyle *kutsal tarihçilik* olduğu söylenebilir.³⁸ Çünkü kitapta bir yandan seküler tarihe ait Asur, Babil, Yunan ve Roma tarihinde yaşanan olaylardan söz edilirken, diğer yandan söz konusu olaylar Yaradılış, İlk günah, İnsanın düşüşü, İsa'nın dünyaya gelişi ve çarmıha gerilişi gibi Hıristiyan dogmaları üzerinden de anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu eserin bir tarih kitabı gibi okunmasının yanında bir teoloji/kelam kitabı gibi okunması da mümkündür.

Augustinus'un devlete dair görüşlerinin arka planı onun hem Antik Yunan felsefesinden miras aldığı düşüncelerinden hem de teolojisiyle içiçe geçmiş ontolojik görüşlerinden ve antropolojik kabullerinden oluşmaktadır. Meselenin Antik Yunan felsefesiyle olan ilişkisine değinecek olursak Augustinus, toplumsal yaşamda düzeni amaçlarken Yeni Platoncu varlık öğretisinin etkisiyle siyasal iktidarı Tanrı'dan bir dizi hiyerarşi içinde aşağıya doğru akan kozmik bir sistem içerisine yerleştirir. Bu sistemde, siyasal iktidar niha-

³⁵ Ernst von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, ed. Vural Okur (İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005), 371.

³⁶ John Neville Figgis, *The Political Aspects of S. Augustine's 'City of God'* (London: Longmans, Green, and Co., 1921), 54.

³⁷ Paul Weithman, "Augustine's Political Philosophy", *The Cambridge Companion to Augustine*, ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 234.

³⁸ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, V/420.

yetinde -Hegel'in siyasal öğretisini çağrıştıracak şekilde- Logos'un yeryüzündeki temsilcisine dönüşür.³⁹ Meseleyi Augustinus'un teolojisiyle iç içe geçmiş ontolojik ve antropolojik kabulleri üzerinden ele aldığımızda ise ilkin şu söylenebilir ki, ona göre doğa nasıl ki bağımsız bir tözsel varoluşa sahip olmayıp varlığını Tanrı'dan alıyor ve mevcudiyetini de Tanrı'ya borçlu ise aynı şekilde insanların eylem ve edimlerini düzenleyen sosyo-politik ve etik yasalar da Tanrı'ya bağlı ve bağımlı olmalıdır. Ayrıca bir ara-form olan ve aklî yetisiyle yetkinleşme olanağına sahip olan insanın, işlenen ilk günah nedeniyle ruhu kirlenmiş, akli yetileri bozulmuş olduğu için onun salt rasyonel yetilerini kullanarak ne bu dünyada gerçekliğin bilgisine ne de öte dünyada kurtuluşa erişmesi olanaklıdır.⁴⁰ Zaten kişiyi kurtuluşa erdirecek olan da rasyonel bir çabadan çok duygusal bir yönelimdir; yani insan, akıyla değil duygularıyla kurtuluşa erebilir. Bu duyguların merkezine sevgiyi koyan Augustinus'a göre iki tür sevgi vardır. Biri bedene, bu dünyaya ve onun hazlarına; diğeri ise ruha, tanrısal olana yöneliktir. Augustinus için gerçek sevgi Tanrı'ya duyulandır.⁴¹ Augustinus'un sevgi terminolojisi onun siyasal tasarımının da temelinde yer almaktadır. Yeryüzünde gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri, dilleri ve dinleri dikkat çekici farklılıklarla ayırt edilen pek çok ve farklı ulus olsa da insan ırkının özünde ikiye ayrıldığını söyleyen Augustinus'a göre,

“bunlardan ilki kendi dilediği gibi yaşayanlardan, diğeri Tanrı'yı rehber tutarak yaşayanlardan meydana gelmiştir. Bunları aynı zamanda iki devlet ya da iki insan topluluğu olarak adlandırırız; bunlardan birinin alnında sonsuza kadar Tanrı ile birlikte saltanat sürmek yazılıdır, ötekisi ise Şeytan ile beraber ebedi cezaya mahkumdur.”⁴²

³⁹ David Fergusson, *Church, State and Civil Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 28, 19.

⁴⁰ Görüldüğü gibi Augustinus'un siyasal öğretisi onun hem felsefi hem de teolojik kabulleri üzerine kuruludur. O siyasal sistemini bir yandan Antik Yunan felsefesinden aldığı miras üzerine inşa ederken diğeri yandan sistemine Hıristiyanlığın yaratılış, özgür irade, ilk günah ve düşünüş gibi spesifik inançlarını da dahil etmek suretiyle teolojik bir şemanın da içerisine yerleştirmektedir. Fergusson, *Church, State and Civil Society*, 30 vd.

⁴¹ Seda Özdal, “Aziz Augustinus'ta Tanrı'ya Duyulan Aşk ile Mutluluk İlişkisi”, *Felsefe Dünyası* 75 (2022), 469.

⁴² Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIV, böl.1, 581.

Augustinus *Tanrı Devleti* ile *Yeryüzü Devleti* arasındaki gerilimi çözümlerken sevgi şeklindeki duygusal bir motivasyondan hareket etmekte ve Platon gibi insanın ruh ve bedenden müteşekkil, bileşik bir varlık olduğunu söyleyerek insandaki bedenin yeryüzü devletine, ruhun ise Tanrı devletine karşılık geldiğini ifade etmektedir. Kısacası söz konusu iki devlet, beden sevgisi ve ruh sevgisi şeklinde iki farklı sevgi üzerinde yükselmektedir. Bir başka deyişle insanlardan bir kısmının bedenlerini, diğerlerininse ruhlarını rehber edinecek yaşamaları iki farklı ve birbirine zıt iki devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. “*Birinci devlet, bedenlerinin dilediği gibi yaşamak isteyenlerden, ikinci devlet ruhlarının istediği gibi yaşamak isteyenlerden meydana gelmiştir.*”⁴³ İnsanların *Tanrı Devleti*’nde yaşamak suretiyle kurtuluşa ermeleri için beden sevgisinden ruh sevgisine, benlik sevgisinden Tanrı sevgisine geçiş yapmaları gerekmektedir. Kendisinden sıkça alıntılanan bir pasajda şöyle demektedir:

“... iki devleti iki sevgi kurmuştur: Yersel olanı, Tanrı’yi horlamaya varan benlik sevgisi; göksel olanı da benliği horlamaya varan Tanrı sevgisi. Bir kelimeyle, ilki kendini yüceltir, ikincisi Tanrı’yi. Çünkü, biri insanlardan izzet arar, ötekinin en büyük izzeti vicdanın tanığı olan Tanrı’dır. Biri kendi izzetiyle başını dik tutar, öteki tanrısına ‘Benim izzetim sensin’der, ‘başımı dik tutan da sen.’ Birinde boyun eğdirdiği prensler ve uluslar hükümlerle sevgisiyle yönetilir; berikinde prensler herkesi düşünür. Biri, yöneticilerinin kişiliklerinde canlanan kendi gücüyle zevklenir; öteki tanrısına ‘Seni severim Tanrım’ der, ‘benim kuvvetim sensin’ ve onun için, insana göre yaşayan birinci şehrin akıllıları kendi bedenlerini yahut ruhlarını ya da her ikisini birden yararlandırmaya kalkmışlar, Tanrı’yi tanıyanlar da, ‘Tanrı’yi Tanrı diye övmemişler, şükretmemişler, kendi bâtil düşünceleri ile ki-birlenmişler, çılgın yürekleri kararmıştır... Buna karşılık öteki şehirde insan bilgeliği yoktur; Tanrı’ya yakınlık vardır: Gerçek Tanrı’ya gereğince ibadet edilir, ödülü... kutsal insanların topluluğunda aranır.”⁴⁴

Bu pasajdan açıkça anlaşılacağı üzere Augustinus, *Tanrı Devleti* ile *Yeryüzü Devleti*’ni birbirinden ayırmakta ve birini insanın do-yumsuz arzu ve isteklerinin, boş hayal ve heveslerinin politik are-

⁴³ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIV, böl.1, 581.

⁴⁴ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIV, böl.28, 632.

nada bulduğu karşılık olarak; diğerini Tanrı'ya duyulan sevgi ve Tanrı'nın emir ve buyrukları doğrultusunda sürdürülen bir hayat aracılığıyla erişilen “nihâi bir mutluluk” hali olarak tanımlamaktadır. Bu durumu onun tarihte ilk devletin doğuşuna ilişkin anlatılardan ve bu anlatılarda mündemiç olan psikolojik motivasyonlardan da anlamamız olasıdır. Ona göre, iki devletin tarihi, insanın yaratılmasından evvel meleklerin Tanrı'ya isyan etmeleriyle başlamıştır. Bu isyanla birlikte Tanrı'ya sevgi duyan ve ona itaat eden meleklerle ona isyan eden melekler arasında bir ayrışma ortaya çıkmış, bu ayrışma da bir yanda “*kendi iradesine göre*” diğer yanda “*Tanrı'nın iradesine göre*” yaşamak isteyen iki karşıt grubun doğmasına yol açmıştır.⁴⁵ İnsanın yaratılmasıyla birlikte yeryüzüne inen bu karşıtlık ilişkisi tarihte Âdem'in iki oğlu olan Habil ve Kabil'in şahsında somutlaşmıştır. “*Sonsuz devletin bir yurttaşı ve yeryüzündeki bir seyyah*” olan kardeşi Hâbil'i nefsâni arzularıyla, bencillik ve kıskançlık duygusuyla öldüren Kabil “*yeryüzü devletin kurucusu*” olmuştur.⁴⁶ Augustinus'a göre teolojik olarak melekler arasındaki ayrışmada, tarihsel olarak da Habil ile Kabil arasındaki çatışmada temellenen bu devletin karakteristik özelliği ölümlü olmaktır.⁴⁷ Çünkü ölüm, isyanları karşısında onlara verilen tanrısal bir cezadır. İkinci olarak ise onların kaderinde çatışma ve ayrışma yazılıdır. Çünkü,

“... dünyanın dört bir yanına dağılmış ve çok çeşitli yerlerde ikâmet etseler de onları bir arada tutan bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ hepsinin kendi arzuları ve çıkarları peşinde koşmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu peşinde koşulanlar herkesi tatmin etmediği için topluluk

⁴⁵ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XI, böl.1-2, 449, 450.

⁴⁶ Augustinus'a göre Yeryüzü Devletin kuruluşu bir cinâyet üzerine, kardeş katli üzerine gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi bu iddiasını teolojik olarak, Kitab-ı Mukaddes'te geçen Habil-Kabil anlatısı üzerine kurmaktadır. Ancak bununla yetinmemekte ve iddiasını temellendirmek için mitolojiye de referansta bulunmaktadır. Roma mitolojisindeki efsanevi karakterler Romulus ve Remus kardeşlerin hikâyesinden faydalanır. Her ikisi de birer devlet kurmaya karar verirler ve aralarındaki çatışma nedeniyle Romulus, Romus'u öldürür ve ardından da Roma'yı kurar. Augustinus işte bu efsaneye de referansla Yeryüzü Devletin temelinde cinâyet olduğunu ve onun kardeş katli üzerine kurulu olduğunu iddia eder. Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XV, böl. 5, 639, 640.

⁴⁷ Augustinus, *St. Augustine's City of God and Christian Doctrine*, kit. XVIII, böl. 2, 581.

sürekli olarak kendi aralarında bölünür ve en güçlü grup diğerlerini ezme eğilimindedir.”⁴⁸

Her ne kadar Augustinus’un dikotomi içerisinde bu iki devleti karşıt kutuplarda konumlandığı ve zaman zaman Roma, Babil ve Asur gibi tarihte ortaya çıkan devletlerin *Yeryüzü Devleti*’ni, Hıristiyanlığın ve onun temsil ettiği Kilise’nin *Tanrı Devleti*’ni temsil ettiğini imâ ettiği iddia edilse de bu iddianın doğruluğu tartışmalıdır. Markus’un tespitleriyle, Augustinus kimi zaman Roma Devleti’ni *Yeryüzü Devleti* ile özdeşleştirse de, yazılarında bu özdeşleştirmeyi reddettiği pasajlarla karşılaşmak da olasıdır. Augustinus’a göre, “Babil, hem dinsizlerin şehridir hem de dindar Hıristiyanların önemli işlevleri yerine getirebilecekleri seküler bir alandır.”⁴⁹ Aynı şekilde, Kilise de *Tanrı Devleti*’nin yeryüzündeki temsilcisi değildir. Sadece onun bir tasviridir.⁵⁰ Ya da daha ılımlı bir ifadeyle “sembolik ve yetersiz bir temsildir.”⁵¹ Dolayısıyla söz konusu tasarımları birbirini dışlayan siyasal organizasyonlar olarak okumak doğru değildir. Daha da ötede, bu iki devletin, yaşanan pratik hayatta olgusal ve tarihsel bir gerçekliğe tam olarak tekâbül ettiğini söylemek de zordur. Evet, Augustinus bu iki devlet arasındaki karşıtlığı somutlaştırmak için zaman zaman Kudüs-Babil, Kilise-Devlet karşıtlığından faydalanmaktadır. Kudüs’ü *Tanrı Devleti*’nin dünyadaki somut iz düşümü olarak takdim ederken, Babil’i *Yeryüzü Devleti*’nin bir prototipi olarak sunmaktadır. Ama yine de *Tanrı Devleti* ve *Yeryüzü Devleti* şeklindeki ayırlama Augustinus’un literatüründe son tahlilde tarihsel ve olgusal olmaktan çok kurgusal ve kavramsaldır. Bu iddiayı haklı çıkaracak birkaç neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki, Augustinus’un bu iki devletin tebaasının meleklerden ve insanlardan oluştuğunu düşünmesidir. Ona göre nasıl ki Tanrı’ya iman veya isyan eden insanlar varsa, aynı şekilde ona iman veya isyan eden melekler de vardır ve Augustinus’a göre, iman eden melek ve insanlar *Tanrı Devleti*’nin, isyan edenler ise *Yeryüzü Devle-*

⁴⁸ Augustinus, bu noktada tarihin gördüğü iki büyük devlet olarak Asur ve Roma’nın yaşadığı bölünmeyi örnek verir. Ona göre, biri doğudan başlayıp batıya, diğeri batıdan başlayıp doğuya doğru hızla ilerleyen ve genişleyen bu iki devlet yaşadıkları iktidar çekişmeleri ve siyasal çatışmalar nedeniyle bölünmüş ve parçalanmışlardır. Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XVIII, böl. 2, 822.

⁴⁹ R. A. Markus, *Saeculum: History and Society in the Theology of St. Augustine* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 59.

⁵⁰ Jean Bethke Elshtain, *Augustine and the Limits of Politics* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995), 21.

⁵¹ Figgis, *The Political Aspects of S. Augustine’s ‘City of God’*, 68.

tî'nin tebaasını oluşturmaktadır. Bu şekilde insan-dışı varlıklar olarak melekleri politik sistemine dâhil etmesi Augustinus'un söz konusu devlet tasarımlarını kurgusal olarak kullandığının açık bir işareti olarak yorumlanabilir. İkinci olarak, Augustinus'a göre, yer yüzünde ne bütünüyle dünyevî ne de ilahî olan bir devletten söz etmek olanaklıdır; dünyevî devletin vatandaşları ilahi devlete, ilahi devletin vatandaşları da dünyevi devlete ait/tâbi olabilirler.⁵² Kendi ifadeleriyle “bu iki devlet bu dünyada birbirine karışmıştır ve mahşer günü onların ayrılmasına sebep olana değin birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadırlar.”⁵³ Dünyada bu iki devletin iç içe geçmiş olduğu ve hiçbir politik organizasyonun *Yeryüzü Devleti* ya da *Tanrı Devleti* ile birebir özdeşleştirilemeyeceği şeklindeki saptamaları nedeniyle Augustinus'un söz konusu tasarımları politik olmaktan çok sosyolojik anlamda kullandığı ve *Tanrı Devleti*'ne eskatolojik bir işlev yüklediği de söylenebilir.⁵⁴ Ayrıca, Crozat'ın tespitiyle eserinin isminde (*De civitate Dei*) devlet anlamına gelen *respublica* sözcüğünün yerine, “birbirlerine sosyal bağlarla bağlı olan toplum” anlamındaki *civitas* sözcüğünü kullanması da onun *Tanrı Devleti* kavramsallaştırmasını siyasal bir organizasyonu tanımlamaktan ziyade belirli bir toplumu ya da toplumsal kitleyi ifade etmek için kullandığını göstermektedir.⁵⁵ Aynı duruma işaret eden Figgis ise, Augustinus'un *civitas* sözcüğü ile kiliseyle devlet arasında değil, Tanrı'nın rızasıyla kendi arzuları doğrultusunda yaşayan insanlar arasında, yani iki farklı insan topluluğu arasında ayırım yapmayı amaçladığını söyler.⁵⁶ Gelinek nokta itibarıyla söz konusu tasarımların Augustinus'un literatüründe iki ayrı ve karşıt devlet modelinin ifadeleri olmaktan çok, insanın ve insan gibi özgür olan gayr-i insânî varlıkların, işledikleri ilk günah nedeniyle bu ve öte dünyadaki serüvenlerinin hikâyesini anlatmak için kullanılan kavramsal şemalar olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle bu tasarımlar, Augustinus'un “çeşitli görüşlerini kategorikleştirerek içlerine yerleştirip sunduğu kalıp-

⁵² Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 17.

⁵³ Augustine, *The City of God against the Pagans*, 48.

⁵⁴ Weithman, “Augustine's Political Philosophy”, 237; Fergusson, *Church, State and Civil Society*, 40.

⁵⁵ Charles Crozat, “A. Augustinus'un Siyasi Fikirleri”, çev. Recai G. Okandan, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4 (1938), 222.

⁵⁶ Figgis, *The Political Aspects of S. Augustine's 'City of God'*, 51; Benzer şekilde Elshaintin de, Augustinus'un *civitas* sözcüğü ile bugün bizim modern anlamda kullandığımız toplumu kastetmediğini ve ama onun yine de *devlet* ya da *respublica* olarak tercüme edilmesinin yanlış olduğunu söyleyerek aynı kanaati paylaşır. Bkz. Elshaintin, *Augustine and the Limits of Politics*, 23.

lar”dır.⁵⁷ Hatta onları tamamen metaforik ve metafizik anlamda yorumlayarak, *Yeryüzü Devleti*’nin “kıyamet gününden sonra günahkarların kapatılacağı cehennem”⁵⁸ *Tanrı Devleti*’nin de cennete karşılık gelecek şekilde “içinde ol[un]ması mümkün tinsel durum”⁵⁹ olduğunu düşünenler de vardır.

Söz konusu kavramları literal anlamıyla alıp bazı yorumcuların yaptığı gibi Kilisenin *Tanrı Devleti*’ni, imparatorlukların ise *Yeryüzü Devleti*’ni temsil ettiği düşünülse bile, ilginçtir ki Augustinus yeryüzü devletini, zararlı, kötü ve tehlikeli görerek reddetmemektedir. Yeryüzü devletini kutsanmamış ve kurtarılmamış bir devlet olarak niteleyip ondan bir keşiş gibi uzak durmamaktadır.⁶⁰ Tam tersine, insanın ilk günah nedeniyle bozulmuş doğasının neden olabileceği kötülükleri kontrol ve denetim altında tutmak için güçlü bir yeryüzü devletine ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir.⁶¹ Augustinus’a göre günahın bedenleşmiş şekli olan Roma İmparatorluğu da dahil bütün devletler birer yağma ve terör örgütünden başka bir şey değildir. Ancak devletin olmaması ya da ortadan kaldırılması insanların kontrolsüz ve denetimsiz kalması anlamına geleceğinden her şeye rağmen dünyevî devletin varlığı bir gerekliliktir. Yani devlet öncelikle güvenliğin ve adaletin tesisi için gereklidir. Ayrıca, kilisenin hayatta kalabilmesi ve uhrevî görevlerini icra edebilmesi için de gereklidir.⁶² Son tahlilde dünyevî devlet, Augustinus’a göre bir kötülüktür, ama çağdaş liberteryan filozoflardan Nozick’in de kullandığı ifadeyle “*tahammül edilmesi gereken zorunlu bir kötülüktür.*”⁶³ Dünyevî devleti temellendirirken ilk günaha, günah nedeniyle insan doğasının bozulmuşluğuna, ruhunun kirlenmişliğine yaptığı belirgin vurgu nedeniyle, Augustinus’un siyasal ereğinin “dünyevî otoritelerin insanın günahkarlığı üzerinden meşrulaştırılma çabası”⁶⁴ olarak okunması da mümkündür.

⁵⁷ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 242.

⁵⁸ Jones, *Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi*, 2/167.

⁵⁹ Jones, *Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi*, 2/166.

⁶⁰ Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 17.

⁶¹ Elshtain, *Augustine and the Limits of Politics*, 21.

⁶² Elshtain, *Augustine and the Limits of Politics*, 22.

⁶³ Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev. Alişan Oktay (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 24; Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, 374.

⁶⁴ Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara, Eskiçağdan Orta Çağa Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 163.

Dünyevî devleti olumlamakla birlikte, özünde bir siyaset filozofu olmadığı için Augustinus politik bir sistem önerisinde bulunmaz ve yönetim şekilleriyle doğrudan ilgilenmez.⁶⁵ Ona göre, “*insanları haksızlığa sürüklememek şartıyla fertlere hükmeden iktidarın mahiyeti, şekli haizi ehemmiyet değildir.*”⁶⁶ Nihayetinde, dünyevî iktidarlar da yönetme yetkisini Tanrı’dan alırlar, dolayısıyla yönetim şekilleri ne olursa olsun, onlara da itaat şarttır.⁶⁷ Kendi ifadeleriyle “*geçici olarak yeryüzünde ikâmet eden ve imanla yaşayan [Tanrı Devleti’nin vatandaşları] bu fâni hayatın idâmesi için gerekli olan şeyleri temin eden yeryüzü devletinin yasalarına uyma konusunda hiçbir sorun çıkart[mamalıdır].*”⁶⁸ Yeryüzü devlet(ler)inde insanlar dilleri, dinleri, ırkları; örf, adet ve gelenekleri; kurum ve kanunları itibariyle farklılaşabilir ve bu farklılıklar da bir çeşit tehdit unsuru olarak yorumlanabilir. Ancak dünyevî devletlerde yaşayan sonsuz devletin yurttaşları bunları bir tehdit ve tehlike unsuru olarak değil, aksine zenginliğin ve çeşitliliğin tezâhürü olarak değerlendirmeli ve “*tek üstün ve gerçek Tanrı’ya tapınmakta engel çıkartmadıkları sürece... [onları] ortadan kaldırmak şöyle dursun, korumalı ve benimsemelidir.*”⁶⁹ Augustinus devlet modelinden ve yönetim şekline göre, devletin görev ve sorumluluklarına odaklanmaktadır. Ona göre devletin, yeryüzünde adaleti tesis etmek ve dünyada barışı temin etmek şeklinde iki ana sorumluluğu vardır. Bu onun ahlak felsefesiyle de yakından ilişkili bir konudur; çünkü ahlak felsefesini mutluluk üzerine inşâ eden Augustinus’a göre insanın nihâi ereği öte dünyada sonsuz mutluluğa erişmek olsa da o mutluluğu salt öte dünyaya hasretmez, bu dünyada insanın sonlu ve sınırlı da olsa mutluluğa erişmesini olanaklı görür. Mutluluk ile barış arasında yakın bir korelasyon gören Augustinus barışı da aynı mutluluk gibi ikili bir anlamda kullanır ve iki tür barıştan söz eder: İlki insanın doğru bir yaşama bu dünyada erişebileceği sonlu ve sınırlı barış; diğeri ise ölümsüz hayatı elde ederek ulaşabileceği sonsuz ve nihâi barış. Ona göre sonsuz ve nihâi barışa erişmenin yolu sonlu ve sınırlı barıştan geçtiği gibi bu barış aynı zamanda dünyevî mutluluğun da zorunlu koşuludur. Çünkü özünde toplumsal bir varlık olması münasebetiyle insanın dünyevî mutluluğa erişmesi ancak iyi bir

⁶⁵ Rist, *Augustine: Ancient Thought Baptized*, 217.

⁶⁶ Crozat, “A. Augustinus’un Siyasi Fikirleri”, 227.

⁶⁷ Skibberk - Nilje, *Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, 158.

⁶⁸ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit XV, böl. 14, 661.

⁶⁹ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIX, böl. 17, 947.

siyasal organizasyonun temin edeceği barışçıl bir ortamda yaşamasıyla mümkündür.⁷⁰ Bu şekilde dünyevî barışı uhrevî barışa ileten bir araç olarak değerlendiren Augustinus, ilginç bir tarzda ve günümüzün laik devlet tasarımı çağrıştıracak şekilde onlar arasında bir ayırmaya da gider. “*Yeryüzü devletindeki geçici şeylerin kullanımının dünyevî barışa yönelikken, Tanrı’nın devletinde uhrevî barışa yönelik*”⁷¹ olduğunu ve dolayısıyla bunların birbirine karıştırılmaması gerektiğini söyler. Hatta Vaogelin’e göre, Augustinus kilisenin soteriolojik hakikati, siyasetin ise antropolojik gerçekliği temsil ettiğini, bu nedenle aralarında kategorik bir ayırımın bulunduğunu ve dolayısıyla bu iki alanın birbirinden kategorik olarak ayırt edilmesi gerektiğini iddia eder.⁷² Belki de bu nedenle Murphy ve Brooks Augustinus’un Orta Çağda “*laikliğin öncü teorisyeni*”⁷³ olduğunu öne sürerler. Casanova da sekülerizmin din karşıtlığı olarak değil de din-dışı yaşamın bir savunusu olarak yorumlandığı takdirde günümüzde tartışılan sekülerizmin temellerinin Augustinus’ta bulunabileceğini⁷⁴ ifade eder. Benzer şekilde düşünen Kennedy ise Aquinas’la birlikte Augustinus’un, kendilerini “seküler” olarak tanımlamalarına rağmen *saeculare* ve *saeculum* kavramlarını sıklıkla kullandıklarını ve gerek inanç-akıl gerekse din-devlet ilişkisinde Rousseau, Kant ve Hegel’e ilham kaynağı olacak şekilde sekülerizmin temellerini attıklarını söyler.⁷⁵ Hatta Augustinus’un dinle siyaset arasında ayırım yapmaya ve onları iki ayrı ve bağımsız alan olarak konumlandırmaya özen göstermesi nedeniyle, onun siyasal dünyada “politik realizm”in ve “liberalizm”in öncüsü olduğunu söyleyenler de yok değildir.⁷⁶

Augustinus’a göre devletin barışı temin etmesinin yanında bir diğer temel sorumluluğu da adaleti tesis etmektir. Ona göre adalet “*her bireye kendisine ait olan şeyi veren bir erdem*”dir.⁷⁷ Bu tanım

⁷⁰ Fergusson, *Church, State and Civil Society*, 40.

⁷¹ Augustine, *The City of God against the Pagans*, 940.

⁷² Akt. Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 80; Benzer şekilde düşünen Green de, Augustinus’un *Tanrı Devleti* ve *Yeryüzü Devleti* şeklindeki ayırmamasının Martin Luther’de “iki krallık” öğretisine düşünsel zemin oluşturduğunu ve bu yolla laikliğin düşünsel gelişimine önemli bir katkıda bulunduğunu ifade eder. Bkz. Steven K. Green, *Separating Church and State* (Ithaca: Cornell University Press, 2022), 20.

⁷³ Richard O. Brooks - James B. Murphy, “Introduction”, *Augustine and Modern Law*, ed. R. O. Brooks - J. B. Murphy (New York: Routledge, 2011), XXVII.

⁷⁴ Jose Casanova, “The Secular and Secularisms”, *Social Research* 76 (2009), 1063.

⁷⁵ Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 2.

⁷⁶ Heyking, *Augustine and Politics as Longing in the World*, 98.

⁷⁷ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIX, böl. 21, 951.

dikkate alındığında adaletin Augustinus'un düşünce dünyasında sadece siyasal bir içeriğe sahip olmadığı onun aynı zamanda dinsel bir muhtevasının ve mahiyetinin olduğu da söylenebilir. Çünkü adalet ona göre, çok daha geniş bir anlamda insanın hem kendisiyle hem dünyayla ve içindekilerle hem de Tanrı'yla doğru ve uygun bir ilişki kurmasının koşuludur. Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin temelinde sevgiyi koyan Augustinus'a göre bu sevginin hastalıklı bir duygu durumuna dönüşmemesi için onun adalet temelinde yapılandırılması gerekmektedir.⁷⁸ Görüldüğü gibi onun metafizik sisteminde merkezi bir konumda bulunan adalet, felsefesinde ve siyasal tasarımında da kurucu bir işleve sahiptir. Adalet öncelikli olarak dünyada amaçlanan dünyevî mutluluğun ön koşuludur; çünkü adaletin olmadığı yerde barıştan, barışın olmadığı yerde de mutluluktan söz etmek olanaklı değildir. Hatta adaletten yoksun yönetimleri birer haydut çetesi olarak nitelediği⁷⁹ hatırlanacak olursa, ona göre adaletin devleti öncelediği bile söylenebilir.⁸⁰ Dolayısıyla devletin dayanması gereken temel ilke adalet olduğu gibi amaçlaması gereken ana hedef de adalet olmalıdır. Ancak bu dünyada salt dünyevî ya da salt ilahî olan bir devletten söz etmek olanaklı olmadığı gibi, mutlak olarak âdil ya da gayr-i âdil olarak nitelenebilecek bir devletten söz etmek de olanaklı değildir. Ayrıca Augustinus'ta adaletin temelini sevginin oluşturduğu ama gerçek sevginin Tanrı'ya yönelik olduğu hatırlandığında⁸¹ bu dünyada mutlak anlamda âdil bir devletin mümkün olmadığı bir kez daha anlaşılabilir. Ne var ki bu Augustinus'un bu dünyada devlet denilen siyasal organizasyonu kategorik olarak reddettiği anlamına gelmemelidir; çünkü Augustinus'a göre kusurlu olsalar da yeryüzü devletlerinden her biri bu dünyada belirli bir düzeni tesis etmeyi ve Hobbes'un "herkesin herkese karşı savaş hali" olarak nitelediği kaos durumunu önlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle de yeryüzünde devlet bir gerekliliktir.⁸² Nihaye-

⁷⁸ Marry T. Clark, "Augustine on Justice", *Revue d'Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 9/1-2 (1963), 87.

⁷⁹ Augustine, *The City of God against the Pagans*, IV, 4, 147.

⁸⁰ Crozat, "A. Augustinus'un Siyasi Fikirleri", 138.

⁸¹ Anthony J. Parel, "Justice and Love in the Political Thought of St. Augustine", *Grace, Politics and Desire: Essays on Augustine*, ed. H. A. Meynell (Calgary: University of Calgary Press, 1990), 81, 82.

⁸² Augustinus ilginç bir şekilde ve Locke'un toplum sözleşmesini çağrıştıracak tarzda, devletin temelinde hak ve sorumlulukların nasıl tayin edileceğine dair bir konsensüsün olduğunu/olması gerektiğini söyleyerek bu durumun göreceli de olsa adaletin tesis edilmesi anlamına geldiğini ve bunun da devleti meşrulaştırmak için yeterli olduğunu iddia eder. Bkz. Figgis, *The Political Aspects of S. Augustine's 'City of God'*, 60.

tinde her bir devlet kendine özgü bir adalet tasavvuruna sahip olup, yeryüzünde bu adaleti tesis ve temin etmek amacındadır. Adaletin sevgiyle sevginin mutlulukla ve her üçünün Tanrı'yla olan ilişkisi dikkate alındığında, var olan her devletin adaleti tesis ve temin etmek suretiyle “*Tanrı Devleti’ne, insanlık tarihindeki kutsal yolculuğunda yardımcı ol[duğu]*”⁸³ söylenebilir. Dolayısıyla *Tanrı Devleti’nin* vatandaşı hem bu dünyada erdemli ve mutlu bir yaşam sürmek için uyruğu olduğu devlete itaat etmeli hem de öte dünyada kurtuluşa erişmek için onu bir araç olarak kullanmalıdır. Bir başka deyişle ve Kennedy’nin ifadeleriyle, Hıristiyanlar öte dünyada kurtuluşa erene değin bu dünyada hem kilisenin otoritesine tâbi bir dindar hem de dünyevi otoriteye sadık bir seküler olmak durumundadır.⁸⁴

Devlet, adaleti tesis ve barışı temin etme misyonundan vazgeçer ve halkına haksızlık yapmaya, zulmetmeye, onları mutsuzluğa mahkum etmeye başlarsa ne yapılması gerekir? Bu şartlar altında yönetime direnmek icap eder mi? Augustinus’ta bu sorunun cevabı açık ve net bir şekilde “hayır”dır. Cevabını İsa’nın hayatına referansla temellendirmeye çalışan Augustinus’a göre, nasıl ki İsa kendisini tutuklamak için gönderilen askerlere direnmek için havarilerinin yaptıkları planlardan vazgeçmelerini emretmiş ve onların kurulu düzene isyan etmemelerini tavsiye etmişse, hayatını dinine göre yaşayan ve nihâi ereği sonsuz mutluluğa erişmek olan her dindar da aynı şekilde davranmalı ve hiçbir surette yönetime direnmemelidir.⁸⁵ Ayrıca insanlığın bu dünyadaki serüvenini Âdem ve Hava’nın işlediği ilk günahla ilişkilendirerek anla(t)maya çalışan Augustinus’a göre, her şeyden öte ve önce bu dünya hayatı bir ceza ve imtihan alanıdır. Dolayısıyla mağduru ve muhatabı olunan haksızlıklar ya işlenen bir suçun cezası olabilir ya da bu suçları telafi etmenin bir vasıtası olarak işlev görebilir. Nihayetinde, geçici olan bu dünya hayatında yöneticiler kişiyi Tanrı’ya isyana ve temel ahlaki ilkeleri ihlale sevk etmediği sürece kimin yönetimi altında yaşandığının da çok bir önemi yoktur.⁸⁶ Bu şekilde itaati dinsel gerekçelerle temellendiren Augustinus bu noktada kalmaz ve bir adım öteye

⁸³ Mehmet Ali Ağaoğulları - Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 155.

⁸⁴ Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 17.

⁸⁵ Herbert A. Deane, *The Political and Social Ideas of St. Augustine* (Columbia: Columbia University Press, 1963), 2.

⁸⁶ Kennedy, *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, 18.

geçerek itaate sosyo-politik gerekçeler de üretir. Ona göre yönetilenlerin itaat etmeyip isyan etmeleri çoğunlukla başarısız girişimlerdir. Tarih bu girişimlerin sayısız örnekleriyle doludur. Bu ise bir yandan toplumdaki düzen ve nizamı bozduğu gibi diğer yandan yöneticileri daha gaddar ve acımasız davranmaya itebilir. İlâveten, iktidarın eylem ve edimlerindeki nihâi amaç çoğu zaman geniş halk kitleleri tarafından tam olarak bilinemeyebilir. Zalim ve zorba da olsalar, siyasal iktidarlar bazen insanların öngöremediği pozitif sosyal amaçlara ve hatta manevî gâyelere de hizmet edebilirler.⁸⁷ Dolayısıyla yukarıda anılan hem dinsel hem sosyo-politik gerekçelerden dolayı Augustinus'a göre devlete itaat esastır. Siyasal iktidara itaatın tek bir istisnası vardır; o da Tanrı'nın buyrukları ile devletin yasalarının çakışması durumudur. Şayet böyle bir çakışma söz konusu olursa, bu durumda vatandaşlar devletin vereceği cezayı gönüllü olarak kabul etmek suretiyle tercihlerini Tanrı'nın buyruklarına itaat etmekten yana kullanmalıdırlar.⁸⁸ Yani Tanrı'nın buyruklarının ihlal edilme durumu hariç her halükarda devlete itaat esastır, sivil itaatsizlik formunda olsa dahi başkaldırı meşru bir hak değildir. Augustinus'un böyle düşünmesinin arka planında bir takım tarihsel faktörlerin de etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, Hıristiyanlığın, doğuşundan itibaren siyasal bir otorite olma iddiasında bulunmaması ve özellikle Hıristiyanlığın inanç sistematığının teşekkül ettiği Patristik dönemde dinsel iktidarla siyasal iktidarı birbirinden ayırt etme konusunda özenli davranılmış olmasıdır. İkincisi ise dördüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından resmi bir din olarak benimsenmiş olmasıdır ki bu benimsenme durumu Augustinus'u din devlet ilişkisinde devletten yana tavır almaya sevk etmiş olabilir.⁸⁹ John Rist Augustinus'un bu devletçi tavrının arka planında onun yaşamış olduğu bazı kişisel deneyimlerin de etkili olabileceğini ekler. Ona göre, nasıl ki Platon ve Yeni Platoncu görüşler etrafında şekillenen klasik Yunan kültürü Augustinus'un inanç dünyasının şekillenmesinde etkili olmuşsa, aynı şekilde Kuzey Afrika'nın baskın ve belirle-

⁸⁷ Gerald Runkle, *A History of Western Political Theory* (New York: Ronald Press Company, 1968), 85.

⁸⁸ Augustine, *The City of God against the Pagans*, kit. XIX, böl. 17, 946; McClelland, *The History of Western Political Thought*, 97.

⁸⁹ E. M. Atkins - R. J. Dodaro, "Introduction", *Augustine: Political Writings*, ed. E.M. Atkins - R.J. Dodaro (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), XII.

yici toplumsal yapısı da topluma ve siyasete ilişkin görüşleri üzerinde etkili olmuş olabilir.⁹⁰

Sonuç

Augustinus erken dönem Hıristiyan düşüncesinin en özgün ve en önemli isimlerinden birisidir. Onun Batı felsefe geleneği içerisindeki özgünlüğü ve önemi hem kendisinden önceki kilise babalarından hem de Platon ve Yeni Platoncu felsefeden yola çıkarak felsefe ile Hıristiyanlık arasında güçlü ve tutarlı bir sentez oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu çabasında felsefe karşısında dini, akıl ve rasyonel düşünce karşısında iman ve teslimiyeti önceleme nedeniyle Orta Çağ'da dinsel bir idealizmi tesis ettiği sıklıkla ifade edilmektedir. Ontolojiden epistemolojiye, etikten antropolojiye kadar felsefesinin bütün alanlarında karşılaşılan Hıristiyanlığın yaratılış, ilk günah, kefarete gibi spesifik inançlarıyla örülme ve inanç temelli bu dinsel idealizmdir. Ne var ki bu durum siyaset söz konusu olduğunda farklılaşmakta ve siyasete ilişkin görüşlerini, idealizmi büyük ölçüde terk ederek ama yine de dinsel inançlarına (Hıristiyan dogmalarına) yoğun bir referansla, fakat realist bir perspektiften yeniden yapılandırmaktadır. Bu açıdan onun, genel felsefi/dinî idealizmine rağmen siyaset söz konusu olduğunda politik realizmin öncüsü/sözcüsü olduğu ve siyaseti beşerî bir perspektiften yapılandırdığı söylenebilir.

328 | db

Augustinus *Tanrı Devleti* isimli meşhur eserinde *Yeryüzü Devleti* ve *Tanrı Devleti* şeklinde bir ayırmaya gitmekte, birinin benlik sevgisi diğerinin Tanrı sevgisi üzerine kurulu olduğunu, birinin bu dünya mutluluğunu diğerinin öte dünya mutluluğunu amaçladığını iddia etmektedir. Bu iddia nedeniyle söz konusu tasarımlar, aralarında bir dikotomi olduğu ileri sürülerek karşıt kutuplarda konumlandırılmış ve bu yolla Augustinus'un dinsel temelli bir siyasal tasarımın savunuculuğunu yaptığı ileri sürülmüştür. Hatta onun söz konusu düşünceleri tarihsel süreç içerisinde Kilise'nin devlete üstünlüğünü temellendirmek ve siyasetin dine tâbi olmasını gerekçelendirmek için kullanılmıştır. Ne var ki bu tasarımlar Augustinus'a göre, öncelikle birbirini dışlayan karşıt tasarımlar değildir. Ayrıca buradan siyasetin dine tâbi olması gerektiği gibi bir sonucu çıkartmak da olanaklı değildir. Augustinus'un yaptığı ayırma teorik ölçekteki kavramsal bir ayırmadır. Onun *Tanrı Devleti*, nihaye-

⁹⁰ Rist, *Augustine: Ancient Thought Baptized*, 225.

tinde tarihin sonunda ya da tarihten sonra (öte dünyada) gerçekleşecek olan eskatolojik bir devlettir. Bu dünyada herkes uyruğu olduğu devlete itaat etmekle yükümlüdür. Çünkü dünyevî devlete itaat hem bu dünyada erdemli ve mutlu bir yaşam sürmenin koşuludur hem de öte dünyada sonsuz mutluluğa erişmenin aracısıdır. Yeter ki devlet dünyada adaleti tesis ve vatandaşları arasında barışı temin etmeyi amaçlasın. Kaldı ki bu amaçlarından sapması ve vatandaşlarına zulmetmesi durumunda dahî başkaldırı bir hak değildir.

Augustinus toplumsal yaşamda düzeni amaçlamaktadır ve bunun da ancak güçlü bir siyasal iktidar aracılığıyla gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Bu nedendir ki siyasal iktidarı Yeni Platoncu varlık öğretisinin etkisiyle yukarıdan aşağıya doğru inen bir varlık hiyerarşisi içerisinde konumlandırmakta ve onu Logos'un yeryüzündeki temsilcisine dönüştürmektedir. Bu ise açıkça Tanrı'ya isyana sevketmesi hariç diğer tüm durumlarda siyasal iktidara mutlak bir itaati talep etmesi örneğinde olduğu gibi siyasal iktidarı sorgulanamaz ve sınırlanılmaz bir güç haline dönüştürmektedir. Ayrıca siyasal öğretisini yaratılış, özgür irade, ilk günah ve düşüş gibi spesifik Hıristiyan inançlarıyla temellendirmek suretiyle ona dinsel temel de sağlamaktadır. Ancak öğretisinin bu dinsel içeriğine ve zeminine rağmen son tahlilde onun devleti dinsel olarak gerekçelendirmediği, teokratik bir devlet tasarımının savunuculuğunu yapmadığı hatta dinle siyaseti birbirinden ayırma yönünde özel bir çaba sarfettiği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Doğrusu bu nokta son dönemlerde Augustinus üzerine çalışan kimi modern araştırmacıların da işaret ettiği üzere, Augustinus'un felsefesinde ihmal edilen bir husustur. Augustinus, genel kabulün aksine, Orta Çağ'da kutsal-seküler ayrımını açık ve net bir şekilde yapan, devleti ilahi değil beşeri temellerde yapılandıran ve bu yolla siyasetin sekülerleşmesine, devletin laikleşmesine özgün katkılarda bulunan özel bir isimdir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Arnhart, Larry. *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*. çev. Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2017.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Aster, Ernst von. *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*. ed. Vural Okur. İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005.
- Atkins, E. M. - Dodaro, R. J. "Introduction". *Augustine: Political Writings*. ed. E.M. Atkins - R.J. Dodaro. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Augustine. *The City of God against the Pagans*. ed. R. W. Dyson. çev. R. W. Dyson. Cambridge: Cambridge University Press, 9. Basım, 2013.
- Augustine. *The Literal Meaning of Genesis*. çev. J.H. Taylor. New York: Newman Press, 1982.
- Augustinus. *İstencin Özgür Tercihini Üzerine*. çev. Metin Topuz. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Augustinus. *İtirafı*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2010.
- Augustinus. *Mutlu Yaşam Üzerine*. çev. Fırat Çelebi. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Augustinus, Aurelius. *Tanrı Devleti: Seçmeler*. çev. Öncel Sencerman. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2021a.
- Augustinus, Aurelius. "Tanrı Devleti'nden Seçme Parçalar". çev. Mete Tunçay. *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*. ed. Mete Tunçay. I/367-390. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Augustinus, Aurelius. *Tanrı Şehri*. ed. Kadir Canatan. Ankara: Eskiye Yayınları, 2021b.
- Bowle, John. *Western Political Thought*. New York: University Paperback, 1961.
- Brooks, R. O. - Murphy, J. B. "Introduction". *Augustine and Modern Law*. ed. R. O. Brooks - J. B. Murphy. XIII-XXXIV. New York: Routledge, 2011.
- Casanova, Jose. "The Secular and Secularisms". *Social Research* 76 (2009), 1059-1066.
- Cevizci, Ahmet. *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Yayıncılık, 2001.
- Clark, M. T. "Augustine on Justice". *Revue d'Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 9/1-2 (1963), 87-94.
- Crozat, C. "A. Augustinus'un Siyasi Fikirleri". çev. Recai G. Okandan. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4 (1938), 220-238.
- Deane, Herbert A. *The Political and Social Ideas of St. Augustine*. Columbia: Columbia University Press, 1963.
- Elshtain, Jean Bethke. *Augustine and the Limits of Politics*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995.
- Fergusson, David. *Church, State and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Figgis, John Neville. *The Political Aspects of S. Augustine's 'City of God'*. London: Longmans, Green, And Co., 1921.
- Gilson, Etienne. *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*. çev. Şamil Öcal. Ankara: Açılım Kitap, 2005.
- Gilson, Etienne. *The Christian Philosophy of Saint Augustine*. çev. L.E.M. Lynch. New York: Vintage Books, 1967.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Green, Steven K. *Separating Church and State*. Ithaca: Cornell University Press, 2022.
- Güzel, Cemal. "Aurelius Augustinus'un Varlık ve Bilgi Kavramları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2002), 141-151.
- Heyking, John von. *Augustine and Politics as Longing in the World*. Columbia and London: University of Missouri Press, 2001.

- Jones, W. T. *Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi*. çev. Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006.
- Kennedy, Emmet. *Secularism and Its Opponents from Augustine to Solzhenitsyn*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Kent, Bonnie. "Augustine's Ethics". *The Cambridge Companion to Augustine*. ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann. 205-233. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- MacDonald, Scott. "The Divine Nature". *The Cambridge Companion to Augustine*. ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann. 71-90. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Markus, R. A. *Saeculum: History and Society in the Theology of St. Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Mathews, Gareth B. "Knowledge and Illumination". *The Cambridge Companion to Augustine*. ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann. 171-185. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- McClelland, J. S. *The History of Western Political Thought*. New York: Routledge, 2005.
- Nozick, Robert. *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. çev. Alişan Oktay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Özdal, Seda. "Aziz Augustinus'ta Tanrı'ya Duyulan Aşk ile Mutluluk İlişkisi". *Felsefe Dünyası* 75 (2022), 460-480.
- Parel, Anthony J. "Justice and Love in the Political Thought of St. Augustine". *Grace, Politics and Desire: Essays on Augustine*. ed. H. A. Meynell. 71-86. Calgary: University of Calgary Press, 1990.
- Rist, John. *Augustine: Ancient Thought Baptized*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Runkle, Gerald. *A History of Western Political Theory*. New York: Ronald Press Company, 1968.
- Skibberk, G. - Nilje, N. *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. çev. Emrah Akbaş - Şule Mutlu. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Şenel, Alaeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Weithman, Paul. "Augustine's Political Philosophy". *The Cambridge Companion to Augustine*. ed. Eleonore Stump - Norman Kretzmann. 234-252. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Wood, Ellen Meiksins. *Yurttaşlardan Lordlara, Eskiçağdan Orta Çağa Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. çev. Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap, 2017.

